

Юрїї ЧУПОВСЬКИЙ – сучасний літератор, творець художньо-документальної прози й мемуаристики.

Народився 12 жовтня 1944 року в Уфі. 1946 року переїхав із батьками до Полтави. Середню освіту здобув у Полтавській ЗОШ № 25 (1961). Мріяв підкорювати небо, однак досягнути задуманого вдалося не зразу. Опанував кілька робітничих професій. 1963 року успішно склав іспити і був зарахований до Кременчуцького льотного училища цивільної авіації. Після завершення навчання (1966) потрапив за розподілом на роботу в місто Кзил-Орду на півдні Казахстану, майже 10 років пропрацював там спочатку другим пілотом, а тоді командиром екіпажу літака АН-2. Згодом довелося літати в Узбекистані, Україні, Литві, Латвії, Польщі.

Життя мав багате на події, емоції, як на радісні, так і на вельми драматичні хвилини, які його пам'ять чітко фіксувала, щоб згодом відтворити на папері пером. 1990 року – ще доволі молодим! – вийшов на пенсію, займався різними справами, відпочиваючи від напружених льотних буднів, подумки періодично оживлював ті чи ті епізоди з минулого або ж яскраво розповідав про них у колі рідних і друзів. За порадою колишнього однокласника, друга дитинства,

заслуженого художника України Миколи Підгорного і за наполяганням побратима по фаху, льотчика, колишнього командира ескадрильї Анатолія Помпе взявся описати пережите. Це стало і своєрідною терапією: як сам зізнається, нарешті зумів спокійно заснути, відділивши від себе масу думок, почуттів, а подеколи й душевних терзань і відчувши приємну втому від дуже непростой творчої праці. Відрадно, що знайшов і колег-однодумців – бо й сам заядлий читач і тонкий критик – зі схожими долями, пізнав утіху спілкування з людьми, близькими світоглядно.

На сьогодні в доробку письменника – автобіографічний нарис «Пробач, мамо», мемуарна повість «Життя, віддане небу», низка ліричних оповідань. Пише українською та російською мовами. Живе в місті Полтаві. Своїми «історіями» активно ділиться з уже чималою аудиторією шанувальників у мережі Інтернет, оприлюднюючи їх на власній сторінці у Фейсбуці та на літературних порталах. Наразі в «Рідному краї» – дебют автора у традиційному друкованому форматі.

Мемуарні твори Юрія Чуповського вирізняються надзвичайною спостережливістю оповідача, чіткістю і яскравістю його спогадових нотаток, майстерною вибудовою з них складних життєвих сюжетів, правдивість яких ілюструє і долі близьких письменникові людей, власне, його родини, і трагічний історичний час, із якого болісно поставало сучасне українське суспільство. Вони оживлюють для нас те спільне недалеке минуле, без знання якого, як відомо, не збудуємо повноцінного майбутнього.

ПРОБАЧ, МАМО...

Нарис

Світлій пам'яті моєї дорогої мами
НАТАЛІЇ ХАЇМІВНИ ЧУПОВСЬКОЇ (1921–2002)
присвячую

Пролог ЗГАДУЮЧИ ДИТИНСТВО...

Мамина надія та її майбутня опора!

Усе ж яка це дивна річ – людська пам'ять! Іноді мучишся днями, згадуючи події, що трапилися з тобою якийсь місяць тому, і раптом безсонною ніччю зрине в пам'яті епізод із далекого дитинства, майже сімдесятирічної давнини, з голодного 1947 року...

Яскравий, теплий травневий ранок. Мама годує мого молодшого, трьохмісячного, братика. Дуже хочеться їсти, але знаю, ще не скоро мені дадуть кусень хліба та склянку молока. Тому прочиняю двері й виходжу на подвір'я. Мене зразу огорта цей дурманний, приємний запах! Навіть зараз, через стільки років, лежачи вночі у спальні,

пам'яттю чуттів уловлюю той густий, п'янкий запах квітучих вишень та яблунь із дитинства!..

Ми живемо в приватному будинку на трьох хазяїв. Праворуч од мене, біля свого ганочка, колишня господарка всього цього помешкання – тітка Марія (мама завжди вимагала, щоб я називав її тільки «тьотя Марія»), а сама зверталася до неї шанобливо, на Ви і звала Марією Миколаївною. Тій це дуже подобалося, а відтак мені частенько перепав від неї якийсь шматок хліба).

Тітка Марія була старшою від мами всього на три-чотири роки, але виглядала старшою куди більше, та й одягалася вельми по-бабськи (як я зрозумів пізніше, то була, певною мірою, захисна стратегія, маскування). Вона мала сина, якого безмежно любила, балувала й намагалася вберегти

від усіх негараздів. Він жив у її брата в селі. Тільки через багато років мама розповіла мені, чому між нею і пані Марією склалися такі дружні й шанобливі взаємини.

Приїхавши в Полтаву, наша сім'я отримала кімнату в малосімейці. Невдовзі, як то буває між близькими сусідами на вулиці, між жінками відбулася відверта, широсердна розмова... Коли тітка Марія дізналася, що мама – єврейка і втекла з Кракова від фашистів у 1939 році, то розповіла по секрету й мамі історію свого скаліченого життя.

Сама вона із села з-під Полтави і, щоб урятуватися від «щасливого» колгоспного життя, у 15 років вискочила заміж за набагато старшого від неї єврея. Той був значним партійним функціонером, збудував великий дім, обожнював свою Марусю, безмірно любив їхнього сина, створив родині комфортне, сите життя. Вона також його покохала, боготворила. Аж ось підкрався страшний 1937 рік. Усі сусіди заздрили їхньому щасливому життю. І знайшовся хтось із «доброзичливців», що взяв і відправив «куди треба» анонімку (тоді це віталось). Добре, що чоловік учасно зметукував: оформив дім на дружину, розлучився з нею і виїхав у напрямку Далекого Сходу. Однак далеко не втік; уже на Уралі, де він устиг стати головним інженером на військовому заводі, його заарештували і в 1940-му розстріляли як німецького шпигуна (мабуть, слідчий мав своєрідне почуття гумору). Так вона й залишилася без освіти, без роботи і з нелюбов'ю сусідів... Тому нам віддала частину свого будинку недорого, щоб інші не відібрали в неї все. Так із розуміння ціни людського щастя, зі співчуття до чужого горя й виникла приязнь і повага між мамою та Марією.

Але повернімося до подій мого вже далекого дитинства... Тепло, я стою, одягнутий лише в білу довгу сорочку, босоніж. Під ногами м'яка молода травичка. Рушаю до тітки Марії, вона чистить картоплю. Підходжу і мовчки спостерігаю за її роботою. Жінка глянула на мене, посміхнулася:

– А-а, прокинувся? – запитала привітно.

Я хитнув головою. Невдовзі вона скінчила чистити картоплю, забрала миску з нею і пішла в кімнату. А я стою і дивлюся на купку картопляних лушпайок (звичайно, я не пам'ятаю своїх тодішніх думок, але і зараз, через стільки років, перед очима та купка очисток на зеленій траві). Через хвилину тітка Марія виходить із кімнати. Ну, звісно ж, вона несе кусень хліба, а також шматок газети. Простягнула мені хліб і загорнула очистку в газету, додавши туди дві картопельки:

– Віднеси це мамі, вона зготує, – каже і гладить мене по голові.

І я знаю, що, поки дійду, половину того хліба з'їм!

І я щасливий, я хочу стрибати від щастя! Це відчуття щастя, незважаючи на всі прожиті довгі й нелегкі роки, знову охоплює мене. Глуха, безсонна ніч, а я намагаюся затримати в пам'яті той чудовий ранок свого щойно розпочатого життя. Я щасливий, щасливий... Так – із цим відчуттям безмежного щастя – я і поринаю в сон.

Розділ 1

Прикро, що неупереджено та чесно ми можемо оцінити свої вчинки тільки в кінці життєвого шляху. Поки молоді – вперто переконані у власній правоті. Не замислюємося, що всі наші негожі діяння шкодять не тільки нам особисто, а й завдають болючого удару нашим близьким, особливо мамі.

Так, зараз я сповна усвідомлюю і чесно можу зізнатися: у дитинстві, в юності, та й у дорослому віці дуже часто завдавав мамі неприємностей. І цілком справедливо моя перша вчителька Наталя Тимофіївна, яка, до речі, мене дуже любила, казала: «Ця дитина – з шилом у гузниці».

Як згадувала мама, перший удар по своїх нервах через мене вона отримала, коли мав я лише два роки. Але то була ще не зовсім моя провина.

Тоді ми мешкали в комунальці. Мама десь дістала трохи маргарину, намастила ним скибку чорного хліба, а сусідка присипала його цукром. І цю смакоту, звичайно ж, дали мені. Щасливий та задоволений, я пішов надвір. Крокую, немов король, а за мною тягнеться юрба дітлахів, і серед них два бовдури років тринадцяти. Зупинився біля каналізаційного люку, кришки нема, я над'їв хліб, жую та заглядаю в колодязь. У цей час один із бовдурів підійшов і категорично:

– Дай куснути!

Я ховаю руку з хлібом за спину і заперечливо хитаю головою. Нахаба з усього маху лупить мене по потилиці, і я сторчака лечу в триметровий колодязь. Падаючи, перерахував лобом та обличчям усі залізні скоби, якими спускаються в колодязь для ремонту, а долі ще й труби. Тим часом уся юрба дітей із несамовитими криками понеслася до мами:

– Тьотю Ньюсю, вашого Юрка вбили...

Я зараз не можу уявити собі, як мама діставала мене, свого первістка, з колодязя... Увесь у крові, лице й голова у рваних ранах, праве око залите кров'ю та запухло. Але дихаю та жалібно стогну, і це вже дає надію. Швидка приїхала вчасно, мама простояла три години під дверима операційної, та ще й вагітна моїм молодшим братиком. Коли вийшов хірург, боялася навіть про щось питати в нього. Мовчки дивилася і чекала.

– Жити буде, мозок цілий, а в усьому іншому будемо сподіватися на краще, – відповів лікар на німе запитання мами й розвів руками. А ще через тиждень він запевнив:

– Око неушкоджене, череп зростається.

Минуло десять днів, і я вже гасав лікарнею, мов очманілий, мусили терміново виписувати!..

Зараз щиросердно каюся, згадуючи ті гріхи дитинства, юності й молодих літ. І як шкода, що нічого вже не змінити... Ні, мама, звичайно ж, завжди пробачала. Допомогала мені видертися з тих ям, куди потрапляв через власну дурість. І це на додаток до її і без того дуже важкого життєвого шляху. Зараз розумію, як це було непросто – двоє дітей (батько через постійну пиятику в нашому з братом вихованні участі не брав, тільки лупцював мене нещадно – до повного СВОГО виснаження, але мама й тут, як могла, захищала мене), злидні й завжди та сама думка: як і чим нагодувати діточок. І навіть побідкатися, пожалітися, що в неї на душі, нікому. Вона ж була зовсім самотня в цій країні.

Це вже коли я підріс і дещо почав розуміти, ми сідали поруч, і вона розповідала про своє життя. Я тоді дуже багато читав, але мамині розповіді були більш захопливі, ніж прочитані мною романи.

Вона народилася й жила до 18 років у Кракові, в Польщі, у великій єврейській сім'ї – мама, батько, семеро сестер та один брат. Жили в достатку, усі працювали, її, як молодшеньку, балували. На роботу влаштували в кондитерську (вона дуже любила солодке).

День народження в неї 6 вересня. Уже запросили друзів і подруг, батьки й родичі приготували подарунки... Усе-таки вісімнадцять, початок дорослого життя.

Але тут розпочалася Друга світова війна, перші бомбардування. Усі чудово розуміли, що їх очікує з приходом німців. Дві сестри з чоловіками та брат вирішують утікати від фашистської навали до Радянського Союзу. Наступного дня з допомогою друзів вони впхалися в переповнений вагон потягу і попрямували на Схід, натомість батьки й решта сестер зі своїми сім'ями вирішили покластися на долю й залишитися в Польщі. А моя мама, умовивши свою найкращу подругу, попутною машиною також утікає від загарбників (як потім виявилось – від смерті в Освенцімі) на Схід.

Отак попутками й пішки вони просувалися до кордону. Якось, коли прямували польовою дорогою, їх обігнало військове німецьке авто. Оминувши дівчат за інерцією, воно раптом зупинилося, здало назад. У відкритому напівброньовичку сиділи два німецькі офіцери. Один із них вийшов і промовив польською:

– Прошу, панянки, ми вас підвеземо.

Як розповідала мама, у них ноги попідгиналися з переляку, але нікуди не дінешся. Боялися, що німці схочуть перевірити документи, а там зазначено, що вони єврейки. Поки їхали й розмовляли з офіцерами

(ті, хоч і з акцентом, говорили польською), тяжко розмислювали, як їм позбутися цієї халепи. І тут мамі саянула думка: попереду дорога роздвоювалася. Щойно машина звернула ліворуч, вона закричала:

– Прошу пана, прошу пана, нам праворуч.

Тільки-но авто поїхало – вони прожогом в кущі: від страху на дівчат напала швидка.

Після такої нервової напруги вони кілька кілометрів ішли й реготали. Поблизу кордону забрели в селище і в одній із хат попросилися на ночівлю. Немолоді вже хазяї-поляки пустили в дім, дали попоїсти. За вечерею хазяйка запитала:

– Панянки жидовки?

Дівчата зізналися, що вони єврейки з Кракова і хочуть перейти кордон нелегально. Хазяїн відповів, що може в цьому допомогти, але потрібні злоті... Зібрали всі гроші, що в них були, а старий указав ще й на золоту каблучку маминої подружки. Свої дві каблучки й сережки мама ще в дорозі сховала під спідне – вони врятують їм життя вже на радянській землі.

Пізно вночі дід вивів їх до річки. На човні мовчки переправилися на другий берег, і поводитир одразу ж розтанув у темряві. Хвилин п'ять непорушно стояли, а тоді почали обережно прокрадатися кущами. І тут їх освітили ліхтарем, пролунав окрик:

– Стояти, руки вгору!

Почалося їхнє життя в «найшасливішій і найсправедливішій» країні світу. Так думали собі в маминій родині.

Із того страшного вересня 1939-го вона цілих 30 років не буде нічого знати про долю своїх рідних і близьких.

Розділ 2

Після короткого допиту маму з подругою перевезли кілометрів за сорок від кордону – в табір біженців, яких там налічувалося вже кілька сотень. На території табору було зведено кілька тимчасових бараків – окремо для жінок і для чоловіків. Люди в цих бараках розміщувалися на двох'ярусних нарах. Табір огороджував колючий дріт із вишками для охорони.

І почалися щоденні дізнання. Допитував їх молодий лейтенант-енкаведист, як правило, пізно вночі. Він добре володів польською, і відчувалося, що дівчата йому подобаються. Але ж їм і приховувати було нічого, тому розбіжностей в їхніх показах не виявили. Так тривало до кінця вересня. Удень чоловіки розпилювали колоди, які їм з лісу підвозили місцеві мешканці, а жінки кололи дрова та складали їх, роблячи запас на зиму.

Уже помітно похолодало, часто накрапав дощ. А дівчата легко вдягнені – літні модні платтячка, тонкі кофтинки, фасонні, дорогі черевички на ногах – теп-

лих речей із собою не взяли. Якось до них підійшов немолодий чоловік із місцевих. Він привіз на великому возі деревину і, поки її розвантажували чоловіки з табору, підійшов до мами:

– Панянки, незабаром випаде сніг, і вам буде дуже зимно. Я можу принести чоботи, куфайки, теплі кофтинки, щось на голову, а ви віддасте свої файні платтячка та черевички.

Вони мовчки переглянулися, хвилюк поміркували й погодилися. Наступного дня вже вбралися в стареньке, але чисте та тепле. Були впевнені, що врятувалися від холодів. Як же вони помилялися!..

Через кілька днів почали масово прибувати біженці. Місць у таборі не вистачало, тож формували ешелон для вивезення людей углиб країни. Лейтенант, симпатизуючи дівчатам, дозволив їм самим обрати місце свого подальшого перебування зі списку. Але що вони могли знати в тому списку? Їхню увагу привернула тільки одна назва – Теплий ключ. Вони дуже жахалися російських холодів. Ну, звідкіля їм було знати, що той Теплий ключ – аж на півночі Уралу, за Полярним колом?!

Так вони потрапили в концентраційний табір, на шахти, де добували породу з дорогоцінним та напівдорогоцінним камінням. Підйом дуже рано, шматок хліба та склянка морквяного чаю або слабенької кави, а потім – у шахту. І ці тендітні, худенькі, не знайомі з важкою фізичною працею дівчата, вдягнувши через плечі лямки, тягали вагонетки з породою на-гора. А там їх зустрічали заметіль зі снігом. Так минув майже місяць. Мокрий від поту одяг і пронизливий вітер, ріденька юшка й нечастий кусень чорного з висівками хліба зробили свою справу. Подруга тяжко захворіла. Лежала на нарах у гарячці, марила. Мама зрозуміла, що треба діяти, аби не втратити єдину близьку людину. Вона так боялася залишитися самою в чужій країні, у цих нелюдських умовах!

Уночі дістала приховані золоті обручки, сережки, бурштинове намисто й уранці напросилася на прийом до начальника табору. Літній, товстенький майор уважно її вислухав, сюди-туди покрутив принесені прикраси, сховав їх до кишені і запитав:

– Зможеш доглядати за нею в дорозі?

Мама радісно закивала головою. Майор викликав лікаря з табірної лазарету і наказав оглянути хвору та видати мамі набір потрібних ліків.

Через кілька днів кількох біженців із табору в супроводі конвоїра-узбека відправили в окремому вагоні в напрямку Ташкента. Тепло, ліки й доволі пристойне харчування враз підняли подругу на ноги. У Ташкенті їх зустріли військовий комендант із патрулем і на критій військовій вантажівці порозвозили аулами.

Жили мама з подругою та ще дві літні німкені разом із господарями в просторій юрті. Хазяїн, досить літній узбек, із молодією дружиною та двома дів-

чатками трьох і чотирьох років, мешкали тут-таки за шторкою. Уранці вони прокидалися, пили чай – господар давав їм по коржик, зменьці родзинок, кураги – і їхали на бавовноочисну фабрику, де на спеціальних верстатах бавовну вичісували, потім пакували в тюки і складали для транспортування. Робочий день тривав 10 годин.

Увечері, зовсім знесилені, сідали біля вогнища. Посередині юрти була викопана яма завглибшки з півметра і діаметром близько метра, там завжди горів вогонь, а дим підіймався вгору до діри в стелі. Розташовувалися кружком і грілися. Господиня стелила скатертину на долівку, подавала їжу, і всі разом частувалися. Подеколи приїжджала машина і привозила продукти, які отримував хазяїн.

Через 39 років мені довелося побувати в Узбекистані, у Самаркандській області. Я тоді літав на АН-2, був командиром екіпажу, ми обробляли з повітря поля бавовни. Я скористався нагодою і поїхав на бавовноочисну фабрику, бачив своїми очима, яка то тяжка праця і для рук, і для легенів...

Так тривало до червня 1941-го. Коли Гітлер напав на Радянський Союз, до них прибули представник влади та військовий комендант із повідомленням про можливість отримати, за бажанням, паспорт громадянина СРСР, але з місцем проживання – Куйбишев. На той час із Москви до Куйбишева були евакуйовані уряд, різні державні органи. Для їх обслуговування потрібні були робочі руки. Так юні біженки стали офіціантками в їдальні, де харчувалося вище партійне керівництво країни. Звичайно ж, з усіх сил вони старалися працювати якнайкраще. Пройшовши через концтабір, шахти і бавовноочисну фабрику, нарешті тут відчували себе людьми.

Якось на роботі подруги розмовляли польською, і їх покликала жінка, що саме обідала. Вона розпитала, звідки вони, як опинилися тут. Після обіду покликала із собою, і в її кабінеті вони довго говорили. Виявилося, що то Софія Держинська, дружина «Залізного Фелікса». Відтоді вона завжди радо віталася з дівчатами, дарувала їм помаду, туш, дрібні прикраси, а іноді щось із одягу чи білизни... Життя налагоджувалося. Їм тільки по двадцять, душа мріяла про щастя, кохання.

Вихідними ходили в кіно, на танці. На одній зі святкових вечірок мама познайомилася із приємним 30-річним капітаном, що перебував на лікуванні після поранення та контузії. Невдовзі вони вирішили одружитися. Софія Держинська подарувала мамі розкішне плаття на шлюбну церемонію. Відзначали скромно – війна, не до свят. Надалі чоловік отримав направлення служити в Уфу, де я і побачив світ у жовтні 1944-го. Але тут сталася біда. Коли батько дізнався, що в нього народився син, на радіощах багатого випив і п'яним вискочив на вулицю та почав

стріляти зі службового пістолета, поки не скінчилися усі патрони. Його забрав військовий патруль, а через кілька днів відбувся військовий трибунал. Понизили у званні, направили у штрафбат, а щойно скінчилася війна – амністували й демобілізували з армії. Тоді вони терміново й виїхали в Україну – на татову батьківщину. Мамі з дитиною не дозволили перебратися до Польщі. У ті роки батько й зламався. Пиячив, утрачав контроль над своїми вчинками, люто ненавидів увесь світ, особливо ж мене (певно, всі негаразди у своєму житті пов'язав із моїм народженням). Скільки разів у дитинстві через його жорстокість я був на волосину від смерті?! А мама?! Скільки ж вона витерпіла горя і приниження?! Я схиляю голову в пам'ятній пошані перед жінкою, яка дала мені життя і з честю пройшла своєю дорогою долі!

Розділ 3

Сьогодні в мене вечір спогадів. Сиджу, перебираю та роздивляюся старі чорно-білі знімки. Їх багато, на них зафіксоване життя нашої сім'ї, колишніх сусідів, родичів. Більшості з них уже немає на цьому світі. Я на тих фото або маленький, або дуже юний хлопець. Раптом ловлю себе на думці: ну, і кому, кому ще, крім тебе, потрібні ці клаптики минулого? Згадую, як іноді, сидячи з онучкою, показував їй світлини і коротко розповідав про пережите, про свою молодість. Цікавості та уваги дитини вистачало хвилин на десять, не більше. Потім вона переключалася на свої іграшки, казки, шашки. І я з розумінням ставлюся до цього. Адже малечі цікаві фотографії з її дорогими матусею, татком, подружками, виступами на сцені зі своїм танцювальним колективом... Це природно, а все інше – просто картинки, про які дідуньчи бабуся можуть інколи цікаво розповісти.

Усе інакше, коли ти роздивляєшся фото як учасник зафіксованих подій. Твоє око вловлює зображення й мимоволі – миттєво – скеровує його в ту ділянку мозку, котра зразу ж оживляє твою пам'ять. Раптово напливають почуття, якими ти був охоплений у момент зйомки; можуть пригадатися навіть запахи, які оточували тебе тоді. І лавина споминів заповнить твою свідомість, ти надовго застигнеш зі знімком у руках, усвідомлюючи: це часточка, зупинена мить твого, саме твого, життя. І нікому не випадає пізнати твоїх тодішніх емоцій. У когось ці фото викличуть гнів, сміх, співчуття, але правдиві переживання будуть тільки в тебе і залишаться з тобою назавжди.

Ось перед очима дуже дивне фото... Не знаю, хто й міг тоді зазнімкувати нас, адже фотоапарат ще був рідкістю. Сидимо на подвір'ї нашого будинку. Мама – молода, із гарною зачіскою – і праворуч од неї я (притулившись), а ліворуч – наша сусідка з двома маленькими донечками. У ті роки ми частенько вночі

переховувалися в сусідки, коли батько зчиняв удома п'яний гвалт... Дивлюся на світлину – і немов бачу, як я після денного сну, а це була неділя, вийшов із кімнати, сів біля мами – і мені так добре, так спокійно!.. Мені завжди було надійно і затишно біля мами. А от мамі зі мною майже завжди траплявся клопіт.

У зв'язку з цим фото пригадую, як улаштував напередодні справжній атракціон. Мама і батько на роботі, ми вдома самі, і я пропоную молодшому братові битися подушками. Ясна річ, ті рвуться, і в кімнаті все в п'р'ї. Мене осяює «геніальна думка»: обмазую братові голову розведеною смолою (для чогось у кухні стояла її ціла банка) – і тепер ми вже індійці, у нас війна з блідолицями!.. Ох, довго ж мені згадували ту війну червоношкірих із блідолицями! І подібних витівок у моєму дитинстві було чималенько.

А пізніше, коли мав 14 років і почав сам заробляти на свої перші в житті шкіряні черевики, костюм, куртку, я розсудив, що вже достатньо дорослий і самостійний. Зв'язався з «крутими» хлопцями. Тоді мамі довелося натерпітися. Це нині я можу тверезо оцінити всю трагедію її життя, збагнути глибину переживань, гіркоту сліз. Скільки снаги треба було мати, щоб вирвати мене з міліції, не дати спуститися на саме дно. І вона пробачала мені все, вона була моєю мамою!

Я її любив, жалів, відчайдушно кидався під сокиру, з якою батько-п'яниця гнався за нею.

Цій сміливій жінці нізвідкіля було чекати допомоги, вона мусила сама боронити свої права на життя, сама захищати своїх дітей.

Я не зміг бути присутнім на її шлюбнорозлучному процесі (батько нарешті пішов до іншої), але вельми радів цьому. Навчаючись тоді в льотному училищі, у листах і телефонних розмовах усіяло підтримував її. Пригадую: одного дня на моє ім'я в училище несподівано надійшов грошовий переказ – аж на 30 карбованців – від «батька-добродійника». Я розлютився, відіслав йому той переказ назад, а в рядку для сповіщень із задоволенням написав:

– Від гівнюків – подачок не приймаю!

Цікаво, що тільки тепер звернув увагу на суму того переказу: та це ж Іудині 30 срібняків... Але Бог йому суддя.

Подальше мамине життя – самотність. Я за три тисячі кілометрів у Казахстані, брат – в армії за Полярним колом. Звичайно, вона мала подруг, адже була дуже товариська, добросердна. Якщо в когось траплялася біда, хвороба, то віддавала останню копійку, залазила в борги, щоб допомогти людині.

Але їй так хотілося дізнатися бодай щось про свою родину в Польщі, у Кракові! Ще навчаючись у школі, я під диктовку мами писав листи в Червоний Хрест. Відповідь приходила завжди одна:

– Пошуки за наданими прізвищами позитивних результатів не дали.

«Залізна завіса» комуністів діяла справно. Хоч мама, ще перебуваючи в концтаборі на Півночі, завдяки «сарафанному радіо» довідалася, що дві її сестри і брат знаходяться в тому ж таки Теплому ключі, проте побачитися з ними не мала змоги. Із чуток вона також знала, що одна із сестер вийшла заміж і народила доньку... Думки, спогади про сім'ю переслідували її постійно.

У 1960-х роках нарешті настала коротка «відлига», і стіна між СРСР та світом дещо похитнулася. Почали організовувати туристичні поїздки в країни соцтабору, і мама зразу ж написала заяву із проханням надати їй можливість відвідати з туристичною групою Польщу. У ці туристичні групи допускалися тільки передовики виробництва, які до того ж проходили ретельну перевірку КДБ і затверджувалися парткомом підприємств. Але мама завжди була в передовиках, її кандидатуру схвалили одногласно. Потім була 10-денна поїздка за кордон: 5 днів екскурсанти перебували в Польщі – у Кракові, ще 5 – у Румунії.

Мене завжди дивувало те, наскільки життя буває цікавіше й непередбачуваніше над усілякі сценарії та книги, вигадані людиною. Коли мама після поїздки розповідала мені про все, що з нею трапилося тоді в Кракові, не міг позбутися відчуття, що це якась фантастика. Я просто наведу її розповідь.

У її тургрупі всі знали, що пані Наталія через 30 років їде в місто, де народилася, прожила до повноліття, й дуже хоче розшукати хоч когось зі своєї колись великої сім'ї.

Автобус під'їхав до Кракова у вечірніх сутінках. Більшість пасажирів дрімали, а мама не могла відірватися від вікна, вишукуючи хоч щось знайоме. І таки побачила міст, по якому вони з подругою бігли 1939-го під виття сирен повітряної тривоги... Невдовзі дісталися великого сучасного готелю, на якому яскраво висвічувала назва «TRZY KORONY». Коли мама разом з усіма вийшла з автобуса й роззирнулася, їй раптово подих перехопило, а ноги підкосилися. Тільки й устигла вхопитися за людину, котра стояла поруч: це був керівник їхньої групи, секретар парторганізації, призначений «наглядати» за іншими за вказівкою КДБ, що ні для кого не становило секрету. Він підтримав маму й запитав:

– Вам недобре? Може, валідолу?

Мама безсловесно вказала рукою на протилежний бік вулиці, а потім стиха мовила:

– Це мій рідний дім, а там арка, крізь яку ми йшли додому... Усе так, наче я тільки вчора вийшла з помешкання.

Керівник уважно глянув на неї:

– Як Ви себе почуваете? Допомога потрібна?

Вона заперечливо похитала головою і з таким благанням подивилася на нього! Трохи поміркувавши, чоловік нарешті промовив:

– Добре, йдіть, а як упорастесь, заглянете до мене, про все розкажете, тільки назвіть номер квартири, де Ви проживали, а я сам оформлю всі папери в готелі.

Як цікаво функціонує пам'ять людини: через 30 років мама, навіть не замислившись, указала номер рідного помешкання. Вона не втрималася і обійняла партсекретаря, а тоді попрямувала через дорогу, не зважаючи на трамваї та авто. Коли через арку ввійшла на подвір'я старого, до болю знайомого дому й побачила сходи, які вели до їхніх дверей, не витримала – розридалася. Перед очима промайнуло безтурботне дитинство і всі її близькі... Мама стояла, плакала ридма і ніяк не наважувалася зробити кілька кроків до рідних дверей. Невідомо, скільки б це ще тривало, але тут із-за смітцевого баку вискочило мале собача й обгавкало її. Це подіяло заспокійливо, й вона повільно рушила сходами на другий поверх. Довго боялася натиснути на дзвоник. Що чекає її за цими дверима? Нарешті насмілилася, подзвонила і завмерла.

У квартирі почулися кроки, клацнув замок, і двері прочинилися. На порозі стояв хлопчина років чотирнадцяти. Від хвилювання мама розгубилася, усі польські слова вилетіли їй із голови. Нарешті видавила із себе російською:

– Я из Советского Союза, раньше жила здесь, кто-то из взрослых есть дома?

Хлопчик з акцентом відповів:

– Я teraz¹ позову бабуню.

Із кімнати саме вийшла жінка, й уже їй мама намагалася пояснити, хто вона і що їй потрібно. Але та лише мовчки дивилася й усміхалася. Раптом вона підійшла до мами, обійняла її й запитала по-польськи:

– Пані Ньюсю, не пам'ятаєте мене? Ви мешкали тут, а ми жили на першому поверсі, я працювала двірничкою.

Так, мама згадала, що її зовуть Вандою, вони ж зустрічалися на подвір'ї щодня.

Нарешті, наплакавшись, зайшли у квартиру, де пані Ванда пригостила гостю пиріжками, чаєм. Розговорилися, і пані Ванда згадала:

– Кілька днів тому я зустрілася і розмовляла з Вашою старшою сестрою Генєю.

У мами від такої новини серце ледве з грудей не вискочило. Довелося шукати краплі, щоб заспокоїтися. На жаль, пані Ванда не знала адреси маминої сестри, а в мами ж – тільки чотири дні перебування в Кракові!.. Обміркували ситуацію і вирішили, що внук Вацек піде завтра з мамою до міської адміністрації, де вони й розшукають адресу сестри.

Коли мама повернулася в готель, ніхто не спав: усі очікували новин від неї. Розповіла, як було, і керівник зробив вердикт:

– Може, мені й перепаде на горіхи вдома, але я вирішив так: хай Наталія Юхимівна ці дні не їде з нами, а займеться пошуками своїх рідних, тільки обов'язково ввечері мені все доповідати.

¹ Зараз (польськ.).

Наталія Чуповська (третья праворуч) у колі своїх рідних у місті Кракові. Другий ліворуч – її син Юрій, автор нарису. Фото, м. Краків, 1968 р.

Цієї ночі вона не спала. Сіла в крісло біля вікна й дивилася на рідний дім, із якого їй довелося втікати 30 років тому.

Рано-вранці, коли ще всі спали, вона зайшла до пані Ванди і з Вацеком вирушила на пошуки адреси сестри. І як же невдовзі засмутилася, коли охорона управи сповістила, що сьогодні вихідний день і нікого зі співробітників нема!.. Та маминою цілеспрямованістю, зятятістю в досягненні цілей я все життя захоплювався не випадково. І тоді вона впростила охоронника дозволити їй зателефонувати до керівнички адміністрації. Не знаю, що вона розповідала тій незнайомій людині, як умовляла її, але через півгодини та вже сама вела пошуки в архівах. І таки знайшла адресу! Але, коли вони прибули на потрібну їм вулицю Зброюв, на дзвінок ніхто не відповів. Мама вирішила й далі не здаватися. Вона відправила Вацека додому, віддячивши йому цукерками та шоколадками за допомогу, а сама сіла на сходах дожидатися хоч когось.

Десять через годину сходами піднявся до дверей підліток. Мама здогадалася, що він із їхньої сім'ї: був дуже схожий на її старшого брата. Вона зразу ж розповіла йому, що прибула з Радянського Союзу і шукає свою сестру. Хлопчик зрадів, назвався Янеком, повідомив, що його мама знає про сестру, котра не змогла виїхати з Росії до Польщі, проте її пошуки були безрезультатні. А потім додав, що мама нині в лікарні, у кардіології. Ця звістка притлумила радість, бо як сестра переживе їхню зустріч?! Вони довго радилися і вирішили таки їхати в лікарню, де Янек попросить допомоги в головного лікаря (щоб той підготував сестру до побачення).

Це було незабутньо! Спочатку зробили заспокійливі уколи і мамі, і її сестрі (потім процедуру повторювали ще двічі). Біля них постійно перебувало кілька лікарів. Коли мама підійшла до ліжка Гені, та відразу ж упізнала її, хоч їй ніхто нічого наперед не розповідав. Вони лежали поряд, плакали і довго не могли розмовляти. Мама нарешті довідалася про жахливу долю своєї великої дружної сім'ї – про те,

що батьки її загинули в гетто, місця поховання їх невідомі, інші сестри з родинами спалені в Освенцімі. На жаль, їхній єдиний любимий брат помер рік тому. Але залишилися його дружина та донька... Зі всієї родини врятувалися від фашистської навали тільки троє сестер і брат.

Через рік ми з мамою вирішили поїхати до Кракова. Я дуже хотів ушанувати пам'ять дідуся, бабусі і решти загиблих кривняків, познайомитися зі своєю шойно віднайденою родиною. Відвідав сумнозвісний Освенцім, побував на дорогих могилах. Зараз підтримую зв'язки з кузенами, племінниками. Це допомагає мені берегти пам'ять про мужню жінку, яка подарувала мені життя і виховала з мене, думаю, гідну людину!

Розділ 4

У душі нарастає страх, жах. По щоках котяться сльози, у животі спазми, нудить. Олена Кузьмівна стоїть поряд із моєю партою і методично тицяє своїм пальцем мені у спину:

– Повтори, про що я розповідала?

Я понурю голову і мовчу. Ну, не могу я повторити те, про що розповідала вчителька: просто я заснув на уроці. Зрозумівши, що від мене більшого не доб'єшся, вчителька бере мій щоденник і йде до свого столу. Продовжуючи схлипувати, благаю її:

– Олено Кузьмівно, будь ласка, не ставте двійку.

Але вона мовчки виводить ручкою величезну незадовільну оцінку, а потім розмашистим почерком пише щось унизу сторінки.

Мене охоплює паніка. Однокласники регочуть. Хіба поясниш учительці, та й ще при школярах-однолітках (соромно ж!), що вчора батько прийшов із роботи добряче п'яним і, як завжди, зайнявся моїм вихованням. Його методика виховання не вирізнялася різноманітністю. Брав у руки щоденник, перегортав сторінки – і починав виховувати широким армійським ременем із бляхою. Не важливо, був це початок навчального року чи кінець, покарання належало за кожную негативну оцінку й зауваження – «поштучно» і майже щоденно. Тому синці на мені практично не сходили. Спасіння було хіба тоді, як сховаюся в роздягальні під одягом або мама прийде з роботи. Вона відчайдушно хапалася за батьків ремень і виривала свого первістка з його рук.

Тоді зазвичай починався другий акт цієї драми. Батько входив у раж, бив маму, міг вискочити в сарай, ухопити сокиру і з матюками бігав помешканням чи у дворі за нами, поки ми, перелякані, не втікали до сусідів. Розголосу він боявся – був партійним і дуже дорожив цим. Тому, хоч скарги мами на його безчинства й мало допомагали, це давало кількадекний спокій, а потім усе повторювалося. У ті роки сімейні драми не надто цікавили парткоми, от ідеологія – то серйозно!

Після такої безсонної ночі не дивно, що я не витримував і засинав на уроках. Ну, хіба про це комусь розповіси? Чи, може, задереш сорочку, щоб показати ті синці на спині?! Лилися гіркі дитячі сльози... Та прозвенів дзвоник, уроки на сьогодні скінчилися. Хлопчаки перестали глузувати з мене й порозбігалися. Поволі зібрав портфель і я та поплентався додому. Весна, спека, через кілька тижнів закінчується п'ятий рік мого нелегкого шкільного життя. Але ці тижні ще треба якось пережити, і ось маєш нині – двійка та яскравий червоний запис.

Ми жили поряд зі школою, усього за два квартали. Але того дня цей шлях мені видався безконечним. Нарешті добрів. Удома тільки молодший брат, мама й батько на роботі, повернуться аж увечері, десь після шостої. А в моїй голові лиш одна невідчепна думка – про майбутню екзекуцію, особливо ж як ВІН прийде п'яним.

Зараз, коли вже промайнуло 60 років, перед моїми очима – образ худенької, кволої дитини, яка живе в постійному страху, з непогамовним відчуттям голоду. У школі – незмінні знущання, побиття старшокласниками... Так, пізніше, коли переповниться ця судна чаша, знайдуться товариші, яких не цікавитиме моя національність, а лише сміливість і надійність, уміння берегти таємницю, і вони стануть на мій захист. А натомість потягнуть – вірного друзяку – за собою у вир криміналу. Усе це буде колись. А сьогодні...

Гарячково шукаю вихід і розумію, що все одно результат буде той самий. Ох, як усе набридло! Раптом з'являється ідея – треба втекти з дому. До вечора ще далеко, поки почнуть шукати, я так утечу, що мене нізащо не знайдуть. Сказано – зроблено. Хапаю кусень хліба, беру, про всяк випадок, курточку, шарфик і вперед. Де залізниця, знаю (із хлопцями бігали туди збирати коробочки з-під сірників – мода була на колекції з них, а з вікон поїздів ті коробочки викидали частенько). Від дому до залізниці недалеко – з півкілометра. Коли дібрався, звернув ліворуч; праворуч вокзал, але грошей нема, треба втікати пішки. Погода чудова, тепло, у повітрі запах бузку, квітучих яблунь. Тиша, тільки дзвін стоїть від нескінченного співу жайворонків. Бадьоро крокую вздовж залізничної колії, іноді трохи відступаю вбік – повз мене проносяться вантажні або пасажирські потяги, махаю рукою пасажирам, і ті у відповідь теж махають, усміхаються. На душі спокій – я вільний!

Так проминуло години зо три, втомився з незвички. Розстелив курточку, ліг та жую хліб, який прихопив із собою. І починає гризти тривога: що буде далі, де буду спати, в кого просити їсти? Виявляється, не все так просто, як гадалося раніше. Але все одно вперто змушую себе – не здавайся! Устав і продовжую свою подорож, простую ще годину, сонце хилиться до заходу. Придивляюся, чи немає поблизу якоїсь схованки для ночівлі. Аж тут на стежці, якою я прямую,

з'являється чолов'яга і йде попереду. Він у брудній робі, небритий, волосся на голові скуйовджене. Мені стає не по собі. Рухаюся мовчки, я починаю вповільнювати темп ходи, щоб непомітно відстати, а він раптом повертається до мене і всміхається.

– Що, злякався? – запитує мене. – Не бійся, я йду з роботи, більше доби лагодили трактори, ввесь у мазуті, зараз прийду додому, вмюся, поголюся і знову буду схожий на нормальну людину.

Його посмішка, лагідний голос заспокоюють мене.

– Давно йдеш? Мабуть, голодний, їсти хочеш?

Я мовчки киваю. Він дістає з кишені роби невеличкий пакунок і, розгорнувши його, простягає мені півбулки і шматок сала. Подякувавши, беру і миттєво з'їдаю.

Спокійно, ненав'язливо чоловік розпитує мене. Відкіля я, як опинився за містом? І, не соромлячись, розповідаю йому, незнайомцеві, все про своє коротке, але таке важке життя. Він обіймає мене за плечі, гладить по голові і каже:

– Я б залюбки взяв тебе до себе додому. До того ж у мене є донька твого віку, ви б із нею подружилися. Але подумай, скільки горя це принесе твоїй мамі! Вона ж любить тебе? Вона збожеволіє, поки шукатиме тебе. І хто ж її захистить, окрім тебе?

Я не витримую і починаю плакати. Бо, справді, дуже шкода мами. А ще мене зворушила та увага, те співчуття стороннього чоловіка, який просто погладив мене по голові. Я ніколи не знав батьківської ласки, і це при живому батькові...

– Я проведу тебе до залізничної станції, тут недалеко, візьму квиток, посаджу на робочий потяг, і ти поїдеш у Полтаву. Тільки пообіцяй мені, що повернешся додому. Займешся спортом і скоро зможеш сам постояти за себе і захистити маму. Треба лише вірити в перемогу і виборювати її.

Він завів мене у вагон, ще й попросив жінок-пасажирок приглянути за мною і висадити на вокзалі.

Коли доїхали до міста, була вже глуха ніч. Я повільно брів зі станції, аж раптом десь на півдорозі побачив маму, яка йшла назустріч. Ми кинулися одне одному в обійми, довго стояли так і плакали. Вона нічого не запитувала, а я лише зізнався, що через отриману двійку дуже боявся йти додому. Мама мене заспокоїла – батько поїхав на кілька днів у відрядження. Так вона ніколи й не дізналася, що син її хотів утекти світ за очі. Обійнявшись, ми повільно пішли додому.

Розділ 5

Сьогодні, аналізуючи свої спомини, а також мемуари інших авторів, доходжу до висновку, що на життєвому шляху кожної людини є моменти, згадувати які їй ой як не хочеться. І декому таки вдається

забути той негативний досвід (а простіше – приспати пам'ять і совість), натомість куди приємніше згадувати й ділитися з іншими своїми позитивними, героїськими вчинками! Але я давно засвоїв правило: ніколи не прикрашати свої здібності та вчинки. Треба вміти тверезо оцінювати власні гріхи та здобутки. Визнану провину легше виправити. І ще одне спостерігаю щодо розвитку особистості впродовж усього її життя (хоч можу тут і помилятися): дорослішаючи, людина під впливом життєвих обставин може кардинально змінювати свої погляди, свої вподобання, свої подальші вчинки.

Я не говорю про дитячі роки. Тоді ми ще мало пов'язуємо причини й наслідки подій, до яких буваємо причетні, які можуть іноді дуже боляче зачепити нас, залишити шрами на душі назавжди. Але ось юність – це та пора, коли починає формуватися твоя свідомість, закладається матриця твоєї поведінки, ти берешся сам несміло вирішувати, що добре, а що погано. І тут велику роль відіграє оточення, його свідомий чи несвідомий вплив на твій світогляд, його уроки життя тобі в цій нелегкій школі дорослішання. Чимале значення має і любов до читання: вплив літератури на становлення молодої людини величезний... А потім виховує і перевиховує кожного з нас головний наш учитель – ЖИТТЯ, і всі ті гулі, які отримуємо від нього, або радість від успіхів дозволяють нам, як це роблю зараз я, застерегти своїх дітей, онуків від помилок на їхньому життєвому шляху. Хоч, як це не прикро, мало хто вчиться на чужих помилках – куди відчутнішими є власні синці...

Отож хочу розповісти про свій сумний досвід становлення і дорослішання. Це зараз я такий розумний і досвідчений, а в юності навіть не замислювався, що все, що я вчиню, ударить бумерангом, і то боляче, по моїй бідній, любій матусі...

Як уже мовилося, дитинство моє післявоєнне було голодне, бідне, а коли підріс – з'явилися думки про дівчат, про молодіжні вечірки. Улітку ми спали в садку, на свіжому повітрі, під зоряним небом, і я бдував фантастичні плани, як раптово розбагатію, куплю собі справжні шкіряні черевики, узую їх увечері замість огидних парусинових капців – і на побачення. Або куплю модний костюм, який навіть уявити собі не міг. Із цими фантазіями й засинав, а зранку знову бідність.

Закінчив восьмий клас, мав чотирнадцять із половиною років, а в голові одна думка – де заробити гроші. Біля крамниці на паркані побачив оголошення – «потрібні підсобні робітники». Не роздумуючи, пішов за вказаною адресою. У кабінеті сидів літній, сивий, повнявий чоловік. На грудях у нього – промовиста орденська колодка. Вислухав мене, пильно оглянув з голови до ніг, помовчав трохи і запитав:

– Скільки років?

Звичайно ж, я збрехав:

– Скоро шістнадцять, хочу заробити на черевики, костюм і мамі на хустину.

Чоловік попередив, що праця важка, але якщо зауважень не буде – зароблю добре.

І от мене з товаришем (студентом музучилища – він хотів купити собі професійну гітару) направили в бригаду майстрів з укладання бруківки. Тоді в нашому місті асфальтованих доріг не було, тільки бруківка з булижника. Праця тих майстрів була дуже нелегкою – вісім годин накарачках під літнім спекотним сонцем і лише година перерви. У бригаді троє спеціалістів і ми – два підсобники. Мене вразила витривалість майстрів. На таку працю міг згодитися хіба що той, у кого не було вибору – їх просто ніде не брали на роботу. Чому? Бо то були колишні зеки. Старший, Бугор – чоловік років під п'ятдесят, із міцними біцепсами, весь чорний, засмаглий – говорив тихо, але його наказ, кожне слово виконувалися миттєво і без заперечень. Двоє інших – Коленька і Мітла, також чорні від засмаги, були балакунами-жартівниками. Перші робочі дні для нас, підсобників, були перевіркою на витривалість, і ми склали цей екзамен із честю. Мусили постійно підносити пісок і булижника. Майстри отримували заробітну плату за квадратні метри готового шляху, тому темп роботи тримали високий. Спершу було важко, але поступово ми втяглися в цей ритм. Щоправда, ночами боліли всі м'язи і вкрай не хотілося прокидатися вранці.

Через кілька днів ми відчули навіть симпатію з боку майстрів. Коли ті в затінку на травичці сідали обідати, то й нас заклікали і поділили свою їжу на всіх. Мабуть, помітили, як ми біденько зі студентом харчуємося. За обідом і розмовами ми почали знайомитися з дивними історіями їхнього життя.

Виявилось, що Бугор провів в ув'язненні майже 20 років. Перший строк, 10-ку, отримав за участь у якомусь студентському політичній русі, 5 років додали в таборі на Колимі за участь у масових бійках із карними злочинцями, а ще 4 – за підозрою у вбивстві співкамерника. Як він розповідав, насправді це все – за непокірну вдачу. Судити, так це чи ні, я не можу, свідком не був, але мене, зовсім молодого хлопця, почуте тоді вразило.

Коленька і Мітла були друзями дитинства, разом зростали, бешкетували, крали. Закінчили 7 класів і вирішили хутко розбагатіти й утекти в Америку. Та після невдалого пограбування ювелірної крамниці заgrimіли на Колиму, один на 7 років, а другий на 10 – за покаліченого охоронника. Там у таборі зійшлися з Бугром. Він, маючи авторитет серед в'язнів, «узяв шефство» над юнаками, опікав їх, став наче за батька. До речі, в обох не було батьків. За словами майстрів, невдовзі мали звільнити ще двох їхніх товаришів, тож удасться створити повноцінну будівельну бригаду.

Після таких «бесід» у моїх фантазіях зринав ореол відчайдушного, «геройського» кримінального життя. Поряд із новими знайомими хотілося і собі бути сильним, сміливим, авторитетним для однолітків, привабливим для дівчат. Тож, виходячи ввечері на «шляндровську» (так ми йменували центр міста, де гуляла молодь), невдовзі зійшовся з кількома такими ж відчайдухами. Хлопці за відомими їм адресами діставали самогон, ми випивали в підворітті, а тоді могли побешкетувати, учинити бійку. Це часто закінчувалося «прогулянкою» до відділку міліції. Отут уже діставалося клопоту і хвилювань моїй мамі...

На жаль, роки не повернеш назад, нічого не зміниш.

Аналізуючи той період свого життя, розумію, що до таких учинків мене, скоріш за все, підштовхнули неймовірне матеріальне убожество («щасливе» післявоєнне дитинство і «безтурботна» юність) та батькова ненормальна поведінка. Свій «внесок» зробила й людська підлість, як-от ницість одного з друзів, що ледве не посадила мене на лаву підсудних.

Із Льонею ми жили на одній вулиці, з першого класу навчалися разом, я часто бував у них удома, його мама мене любила і завжди, коли приходив, частувала (вона знала про наші статки й п'яницю-батька, тому жаліла мене). Жили вони заможнo. У старших класах ми з Льонею відвідували стрілецький клуб. Мені дуже подобалася стрільба з пістолета, одного року навіть посів друге місце серед юнаків на обласних змаганнях, й інструктор говорив, що маю добрі перспективи на майбутнє. Але сталася надзвичайна пригода: у клубі зламали сейф і викрали пістолет Марголіна. Усіх, хто того дня тренувався, викликали у відділок міліції на допит до слідчого. І такий собі майор Г. дуже хотів вислужитися, поставивши собі за мету розкрити цей злочин будь-якими методами. З усіх підозрюваних на вечір зостався один я. Поночі майор розпочав допит. Але ж я не брав того клятого пістолета, тому поведився впевнено, можна сказати, що й нахабно. Це розлютило слідчого: він закликав до кабінету двох дужих молодиків (стажерів), які, зі знанням справи, не залишаючи на тілі явних слідів, почали вибивати з мене потрібні їм свідчення й зізнання. Але не міг я визнати те, чого не робив! Тоді майор і зірвався: з усієї сили завдав мені удару в обличчя – знизу ліворуч, мабуть, забувши, що тримає в руці пістолет, рукоятка якого до кістки розсікла мені щелепу. Кабінет залило кров'ю, довелося викликати лікаря, який зупинив кровотечу, наклав три шви на рану. Тож маю рубець на все життя, яким тоді пишався як «бойовим» трофеєм, вихвалявся перед «братвою». Але для мами то було справжнє потрясіння; та ще й брехливий слідчий такого їй наплів, що довелося відпоювати жінку серцевими краплями.

Коли мама пішла, а перегода слідчий вийшов із

кабінету, я зостався на самоті. Тоді й углядів на столі папірець зі знайомим почерком – зізнання мого друга Льоні, котрий описував наші вигадані розмови, у яких я нібито підмовляв його вкрасти зброю, щоб потім пограбувати якусь крамницю; також розповідав «товариш», із якої я неблагополучної сім'ї... Я був розгублений і шокований від прочитаного! Певно, такого ефекту й очікував слідчий, спеціально все підлаштувавши, бо майже зразу він увійшов і промовив:

– У нас достатньо матеріалу, щоб засадити тебе за ґрати років на п'ять, а пістолет ти викинув у річку.

Але мама боролася за мою долю (виявляється, колись вона товаришувала із дружиною начальника обласного управління міліції). Не знаю, чого їй коштувала ця боротьба, але вранці, після безсонної ночі, мене раптом випустили з «мавпятника» й у супроводі слідчого повезли на вулицю Пушкінську в управління міліції. Поки їхали, майор кілька разів попереджав:

– Тримай рот на замку, інакше пожалкуєш!

Коли нас запросили до кабінету, я побачив за великим столом ззовні приємного сивуватого генерала.

– Доповідайте, – приглушено мовив він. І після доповіді майора запитав мене:

– Що скажеш на свій захист?

Я мовчки стояв, скося позиркуючи на свого конвоїра; це не пройшло повз увагу генерала:

– Ану вийди, почекай у приймальній, – наказав він майорові.

Коли той вийшов, генерал наблизився до мене, узяв за плече і посадив на стілець, а сам сів поряд. Ми довго розмовляли. Він повірив, що я не винен; після розмови наказав відвезти мене на роботу...

Так я втратив друга і до сьогодні не вітаюся з ним.

Але набув авторитету серед друзів. І за тяжку працю отримав таки справді чималу суму грошей. Із мамою ми купили мені шапку, костюм, шкіряні черевики, куртку-«москвичку», а мамі – гарну хустку й парфуми «Красная Москва». Я тепер знав ціну заробленим власним трудом грошам.

Епілог

Тепер, коли мій життєвий шлях підходить до свого природного фінішу, я особливо гостро усвідомлюю цілковиту беззахисність людини в цьому складному, суперечливому світі. Природою деяким організмам закладено здатність виживати зразу після народження, утім людина на початковій стадії свого життя такого дару не має. Після появи на світ її хутчіш треба змусити (навчити) зробити перший подих, і вже тоді вона дихатиме самостійно все своє довге чи коротке життя; у перші ж миті її потрібно навчити гучно кричати, щоб могла, за потреби, привернути до себе увагу...

Мудрі мама чи бабуса не завше будуть поряд із малюком, підлітком, щоб учити його правильно жити, сповідувати загальнолюдські цінності. Але ж через юнацький максималізм, зарозумілість, самозакоханість ми часто скоюємо вчинки, за які згодом караємося, безсилі вже щось змінити.

Тому нині з великим почуттям вдячності я згадую всіх, хто в лиху для мене хвилину не відвернувся, а підставив плече, простягнув руку допомоги, скерував на правильну життєву дорогу. Особливе ж місце поміж цих високих благодійників посідає моя МАМА. Вона ладна була своє життя віддати, щоб тільки я виріс гідною людиною.

Мама твердо вірила, що її діти колись зможуть досягти успіху, що безпомилково розрізнятимуть темні і світлі сторони життя. Лише зараз сповна розумію її радість і гордість, коли просила мене, випускника льотного училища, вдягнути форму й піти з нею в гості до її подруг. Як сяяли щастям її очі, коли, взявши мене під руку, тоді йшла містом...

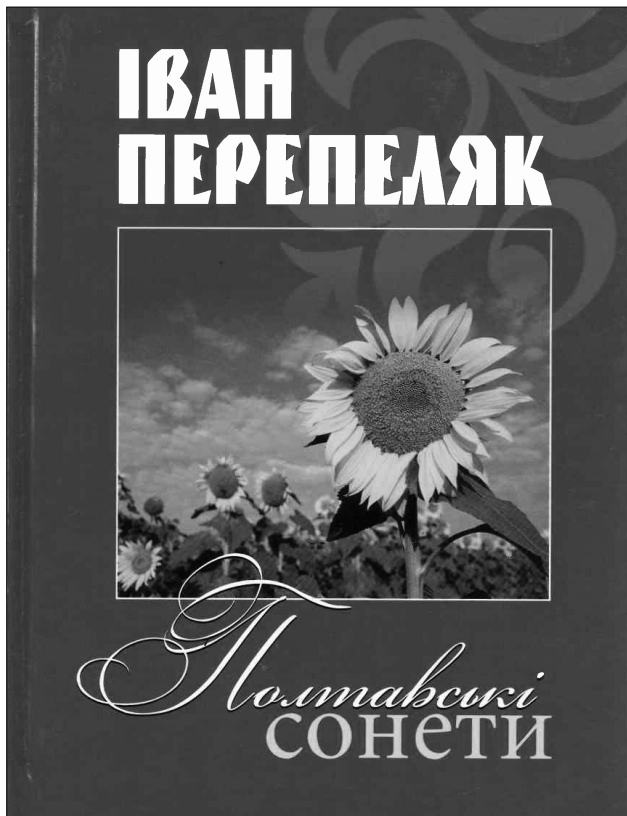
Так склалася доля, що я не зміг бути присутнім при народженні мого первістка, і мама замінила мене. З моїм молодшим братом вона забирала мого

синочка з пологового будинку. І надалі завжди залишалася головною помічницею й порадицею в нашому житті. Скільки тепла і любові отримували її внуки і правнуки! А головним святом завжди вважала День Перемоги. Перемоги над гітлерівським фашизмом. Уся родина тоді обов'язково збиралася в мами. І на столі було багато наїдків – гіркий пережиток численних голодних років...

Жодного дня не минало без телефонного дзвінка від неї. Вона раділа, що має нас – свій надійний захист і опору. І, як могли, ми намагалися полегшити її життя. Пройшовши жахи війни, що почалася для неї 1939 року, витерпівши концтабори, післявоєнне безхліб'я, знущання чоловіка, вона всякчас була оптимісткою. Учила нас мужньо переборювати всі незгоди, допомагати в біді кожному, навіть недругові, хоч це – ой як не просто. Її світлий образ часто зринає в мене перед очима. У тяжку хвилину питаю в неї поради. І знаю: мама завжди допоможе мені знайти вихід навіть із безнадійного становища. Хай земля їй буде пухом! Світла їй пам'ять!

Полтава, 2018 р.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Перепеляк І. М. Полтавські сонети. – 2-ге вид., доповн. / І. М. Перепеляк. – Харків : Майдан, 2018. – 328 с.

До нової книги відомого українського поета, заслуженого діяча мистецтва України Івана Перепеляка ввійшли сонети про рідну полтавську землю, про село Оболонь, яке автор називає «столицею своєї долі», про пережите ним на життєвих дорогах, про жінку і кохання.

Твори позначені яскравим національним колоритом, глибоким філософським підходом до проблем буття, гострим відчуттям історичного минулого та сучасності.

Для всіх шанувальників рідного слова.